

Н. Кунина. Антично стъкло в собрания Эрмитажа. Санкт-Петербург, 1997.

Книгата на Н. Кунина - един от най-известните руски изследователи на античното стъкло, не е публикувана наскоро, но все е слабо популярна сред българските специалисти. Тя се състои от текст, илюстрации, каталог с 434 номера и приложения с указател на термините, географски, азбучен и хронологически указател, карти и списък на литературата. Колекцията от антично стъкло на Ермитажа в Санкт Петербург е представена чрез цветни фотографии с изключително високо качество, които превръщат изданието в ефектен албум.

В началото (с. 9-20) авторът прави изчерпателен преглед на обема и историята на попълването на тази забележителна сбирка. Хронологическите граници на материалите обхващат голям период - от XV в. пр. Хр. до V в., а общият брой на съдовете във фондовете на Ермитажа е над три хиляди. Отделно са съхранявани античните стъклени мъниста, висулки, геми, камеи и фалери, някои от които са включени в настоящия каталог.

Представено е формирането на колекцията, започнало в края на XVIII в. Тогава Екатерина II купува две сбирки от Париж и Дрезден, които включват антични стъклени предмети. През XIX в. в Ермитажа постъпват и други европейски сбирки, някои от които съдър-

жат източносредиземноморски материали (колекцията на граф П. А. Сабуров - руски консул в Гърция през 70-те години на XIX в., на парижкия антиквар М. Сиваджан). В края на XIX - началото на XX в., освен с различни други откупки, фондовете се попълват със стъкло от Южна Русия - района на Пантикапей и Нимфей. Някои частни колекции, придобити в същия район (колекциите на А. В. Новиков, на Г. Калло), са получени през този период в Ермитажа, а източносредиземноморските материали се обогатяват с дарение - съдове, направено от антиохийския патриарх Григорий IV. След 1917 г. и национализацията на колекциите в Ермитажа постъпват и други значими сбирки, съдържащи антично стъкло - на С. Г. Строганов - основател и президент на Императорската археологическа комисия, на А. А. Бобрински - председател на Императорската археологическа комисия и вицепрезидент на Императорската академия на изкуствата, на Руския археологически институт в Константинопол и др.

Освен чисто историографското значение на този преглед на придобитите от Ермитажа частни колекции и дарения, авторът очертава и съществена характеристика на сбирката - преобладаването на материали от източносредиземноморско - черноморския регион. По-нататък в текста Н. Кунина проследява постъпването на антично стъкло от редовни археологически разкопки, което представлява около една трета от общия обем на колекцията. Материалите произхождат най-вече от некрополите на северночерноморските градове Пантика-

пей, Олбия, Херсонес и Нимфей, чието археологическо проучване започва още през първата половина на XIX в. и попълва фондовете на Ермитажа със забележителни образци на античното стъклопроизводство. Подчертано е и значението на стъклото от датирани гробни комплекси за изясняване на хронологията на материалите. Особено интересни са комплексите от Пантикапей, съдържащи повече от един съд, илюстрирани с общи фотографии в края на книгата.

Н. Кунина е отделила специално място (с. 20-25) на историята на проучванията върху античното стъклопроизводство на територията на Южна Русия, Украйна и Армения. Направен е пълен преглед на изследваните останки от работилници, коментирани са находките на инструменти, калъпи, отпадъци от производство, датирани в периода VI в. пр. Хр. -VI в. Тази част от текста е придружена и с подробна библиография. Така сумираните данни за местната изработка на стъклени съдове и изделия представляват своеобразно обобщение на постиженията на този тип проучвания в региона.

Като принцип за представяне на колекцията авторът е избрал групирането на материалите според начина на изработка, който е един от най-често използваните и подходящи критерии за подобни големи сбирки (с. 26-43). По същия начин, разделен в пет части, е структуриран и каталогът (с. 244-339). Същевременно Н. Кунина излага накратко същността и историята на всяка една от техниките. Приложените илюстрации и реконструкции на производствените манипулации допълват яснотата на текста и в известна степен придават учебен характер на изложението. Всъщност немалка част от колекцията е предмет на досегашните научни изследвания и публикации на автора, които са многократно цитирани в каталога. По този начин Н. Кунина синтезирано предава пълната информация за съдовете, без обаче да претоварва това представително издание с обемна аналитична част.

Най-древният стъклен съд от фондовете на Ермитажа е кратерискос от XV-XIV в. пр. Хр. (кат. №1), изработен в техниката на пясъчното ядро, прилагана в Източното Средиземноморие, а през VI в. пр. Хр. засвидетелствана и в работилница в Днепро-Бугския лиман. Освен съдове, по този начин са произведени и мъниста, висулки, амулети, също включени в каталога. Тази най-стара техника на стъклопроизводството е добре позната и от находките от българските земи.

Методът на отливане или пресоване на стъклената маса в калъпи е представен в ермитажната сбирка от разнообразни съдове от периода втората половина на III в. пр. Хр. - началото на I в., както и с медальони, гемии, камеи, фалери. Както подчертава авторът, някои от тях представляват уникални находки - купа с ажурен орнамент от златно фолио, открита в Северен Кавказ (кат. №48), миниатюрен скулптурен портрет на жена, предполага се Ливия, открита в Нимфей (кат. №78) и др. От особен интерес за специалистите, познаващи българските материали, са чашите с две дръжки и столче, наречани скифоси или кантароси, произхождащи от Южна Русия и Кавказ (кат. №60-62). Изработени са чрез пресоване и студена обработка от безцветно стъкло и представляват точна аналогия на скифоса, открит при Смочан (Belivanova 1999, 36, fig. 2), като потвърждават източносредиземноморския произход на тази ранноримска находка на луксозно стъкло.

Друг ефектен вариант на пресоването представлява мозаечната техника, която е коментирана подробно от Н. Кунина и илюстрирана с прекрасни образци на античното стъклопроизводство от Ермитажа. И в тази група един от съдовете намира много близък паралел сред българските материали. Това е ребриста купа от добре познат тип, изработена от лилаво стъкло със спираловидни бели орнаменти, произхождаща вероятно от некропола на Пантикапей (кат. №93). Фрагмент от подобна купа е известен от Нове и е определен като североиталийско производство (Генчева 2002, 47, табл. XLVIII, 1), за разлика от ермитажния съд, за който Н. Кунина допуска и източносредиземноморски импорт.

След откриването на стъклодухането около средата на I в. пр. Хр. тази техника става основна в античното стъклопроизводство. Авторът се спира първо на съдовете, изработени чрез издухване в калъп. Ермитажът притежава уникални произведения, като амфора, подписана от известния майстор Енион, работил в тази техника, както и някои други съдове, за които се предполага, че са от неговите работилници (кат. №109-112). В колекцията са засвидетелствани и други по-широко разпространени ранноримски типове, като чашите с релефен орнамент Isings 31 и тоалетни флакончета Isings 78d (кат. №118, 146-148), които са известни и от България (Belivanova 1999, 38, fig. 11-15) и още веднъж потвърждават съществуването на обща посока на разпространение на източносредиземноморските изделия към балканско-черноморския регион.

Най-обемна и разнообразна е групата на съдовете, изработени чрез свободно издухване. Н. Кунина е поставила в началото на раздела съдове с рисуван украза, изработените от цветно стъкло, а основната част от материала е подредена според формата и декорацията. Въпреки че не е основна цел на автора да коментира мястото на производство на находките, и в тази група, както в целия каталог, са дадени определения за всеки съд. Подобно на вече направените съпоставки с антично стъкло от територията на днешна България, и тук някои съдове намират точни аналогии. Няколко примера показват важноста, която северночерноморските материали, респективно колекцията на Ермитажа, имат за изследването на римското стъкло у нас.

Почти идентични са купата с две дръжки от Керч (кат. №284) и киликът, открит в Нове (Генчева 2002, 47-48, табл. LXVIII, 7). Този паралел не е без значение, доколкото става въпрос за специфична форма от торевтиката и Н. Кунина посочва, че според нея съдът от Керч е уникален експонат. За двете купи е предположено, че са произведени в Италия или Източното Средиземноморие.

Същото пълно съвпадение на типа се вижда и при чаша от некропола на Пантикапей (кат. №324) и при друга, открита при Караново (Ignatov 2001, 255, fig. 2, 1). В литературата такива чаши се разглеждат като кипърска продукция, чийто импорт е традиционен за райони като Северното Черноморие и Тракия.

Подобна аналогия представляват малките балсамарии с прищипнато тяло - форма, почти липсваща в западните райони на империята и считана за сирийско производство. Находките от некрополите на Мирмекия и Пантикапей (кат. №366-367) и тези от Балканите (Belivanova 1999, 44, fig. 53) очертават част от ареала на разпространението им.

Друг тип съдове - флакони с биконично тяло и характерна украса от апликирана нишка, близки до форма Isings 104 a, са известни както от некропола на Пантикапей (кат. №224), така и от Томи и Марцианопол (Bucovala 1968, 64-66; Ангелов 1983, 84, табл. II, 6). Въпреки че тази форма е разпространена и в Източното Средиземноморие и Н. Кунина определя флакона от Пантикапей като източносредиземноморски, според някои автори е възможно находките от Черноморието да представляват обособена продукция на локално ателие (Davidson Weinberg 1992, 134).

Определени типове кани (кат. №241, 263), произхождащи от района на Пантикапей и считани от автора за източносредиземноморски внос и продукция на Боспорското царство, също намират близки аналогии сред материалите от Тракия и Западното Черноморие (Минчев 1989, 15, тип А II; Belivanova 1999, 42, fig.36, 37). Това още веднъж подсказва за съществуването на регионални варианти, чието значение за въпросите на общия поток на импорта или местното производство е възможно да се прецизира.

Биха могли да се посочат и още подобни примери, но цитираните са достатъчни, за да се подчертае същественото място на съпоставките между северночерноморските материали на антично стъкло и находките от България. В този смисъл книгата на Н. Кунина представлява важна разработка и за проучванията в България, доколкото колекцията на Ермитажа е една от найголемите и пълни сбирки от изделия на стъклопроизводството от източносредиземноморско-черноморския регион. Не на последно място би трябвало да се подчертае, че каталогът на изданието е изготвен на високо професионално ниво и би могъл да служи като образец за максимално подробно и изчерпателно представяне на антични стъклени съдове. Така, от една страна, в публикацията на Н. Кунина широкият кръг читатели ще открие прекрасен албум с балансирано и ясно поднесена информация, а от друга - книгата е необходима основа за научни изследвания на специалистите.

Анастасия Чолакова

Цитирана литература:

Ангелов 1983: А. Ангелов. Гробни находки от южния некропол на Марцианопол. - Известия на Народния музей Варна, 19(34), 1983, 84-88.

Генчева 2002: Е. Генчева. Първият военен лагер в Novae, провинция Мизия (Северна България). Sofia - Warszawa, 2002.

Минчев 1989: А. Минчев. Антично стъкло от Западното Черноморие (I - VI в.), 3, Кани. - Известия на Народния музей Варна, 25(40), 1989, 13-25.

Belivanova 1999: А. Belivanova. Early Roman Glass from

Bulgaria (1st - the first half of the 2nd century). - Archaeologia Bulgarica, 1999, 1, 35-49.

Bucovală 1968: M. Bucovală. Vase antice de sticla la Tomis. Constanța, 1968.

Davidson Weinberg 1992: G. Davidson Weinberg. Glass Vessels in Ancient Greece (Publications of the Archaeologikon Deltion No. 47). Athens, 1992.

Ignatov 2001: V. Ignatov. A Roman Grave near the village Karanovo. - In: „Maritsa - Iztok“. Archaeological Research, 5. Radnevo, 2001, 254-256.